

УДК 351.746.1

СКУЛИШ Є.Д., доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: НОВІ ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ

***Анотація.** Проведено аналіз сучасних загроз та викликів інтересам держави в інформаційній сфері з урахуванням тенденцій розвитку останньої, а також наукового осмислення знань, накопичених у галузі забезпечення інформаційної безпеки. На основі аналізу визначено пріоритетні завдання суб'єктам забезпечення національної безпеки України.*

***Ключові слова:** інформаційна сфера, національна безпека України, загрози.*

***Аннотация.** Осуществлен анализ современных угроз и вызовов интересам государства в информационной сфере с учетом тенденций развития последней, а также научного осмысления знаний, накопленных в области обеспечения информационной безопасности. На основе анализа определены приоритетные задачи субъектам обеспечения национальной безопасности Украины.*

***Ключевые слова:** информационная сфера, национальная безопасность Украины, угрозы.*

***Summary.** Whereas the latest trends in information sphere, as well as scientific comprehension of the knowledge gained in the field of information security, the analysis of up-to-date threats and challenges to the state's interests in this domain is carried out. Based on the analysis priorities tasks to the subjects of national security of Ukraine are identified.*

***Keywords:** information sphere, national security of Ukraine, threats.*

Постановка проблеми. Інформаційна революція, що триває протягом останніх десятиріч, зумовила кардинальні зміни в суспільстві: зароджуються нові культурні та економічні тенденції, формуються нові види соціальної комунікації, інформація стає не лише товаром, а й новим фактором виробництва.

З огляду на сучасні тенденції суспільного розвитку національна безпека України не могла залишитися поза впливом внутрішнього інформаційного фактора. Адже в умовах інформаційного суспільства всі без винятку об'єкти національної безпеки (людина, суспільство, держава) стають чутливими до інформації, яка їх оточує. Таким чином, цілеспрямовано змінюючи інформацію, зафіксовану на певних носіях, керуючи каналами комунікації, впливаючи на технічні засоби обробки інформації, можна змінювати рішення, а відтак, і дії об'єктів національної безпеки [1, с. 23].

Водночас, об'єкти національної безпеки перебувають під впливом зовнішнього інформаційного фактора, що визначається змінами у сфері міжнародних відносин:

- руйнуванням біполярної моделі світу та формуванням поліполярної;
- виходом на міжнародну арену не лише окремих держав та їх об'єднань, а й таких нетрадиційних гравців, як, наприклад, транснаціональні корпорації, міжнародні терористичні рухи тощо;
- загостренням протиборства між традиційними та новими геополітичними центрами;
- інтенсифікацією глобалізаційних процесів, з одного боку, та зростанням тенденцій дезінтеграції, навіть у досить стабільних суспільствах, з іншого;
- перенесенням дій щодо розгортання та вирішення міжнародних конфліктів в інформаційний простір;
- переформатуванням інформаційного суспільства в інформаційно-комунікативне [2, с. 146].

Об’єктивним результатом впливу цих факторів на систему національної безпеки є поява нових викликів інтересам держави. З огляду на це перед інститутами сектору безпеки постають завдання зі створення нової парадигми, теорії і практики національної безпеки в умовах інформаційно-комунікативного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектність проявів інформаційної складової у різних сферах національної безпеки України обумовила появу широкого кола наукових досліджень з питань забезпечення інтересів особи, суспільства та держави з урахуванням зазначених вище факторів. Так, окремі питання інформаційних загроз інтересам держави у контексті національної безпеки розглядали Г. Новицький [3], В. Хлевицький [4]. Дослідження політико-правових питань забезпечення інформаційної безпеки проводились І. Бачило [5], В. Брижком [6], Р. Калюжним [7], Б. Кормичем [8], А. Марущаком [9]. Вплив інформаційно-комунікативних технологій на військовий потенціал держави був предметом вивчення В. Толубка [10]. Моніторинг актуальних загроз національній безпеці України в інформаційній сфері систематично здійснюється фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень [11]. На думку автора, настав час для наукового осмислення та упорядкування здобутих знань у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави з метою отримання своєчасного зворотного зв’язку та коригування відповідних завдань суб’єктам забезпечення національної безпеки України.

Метою статті є визначення актуальних загроз інтересам держави в інформаційній сфері з урахуванням тенденцій її розвитку як складової системи національної безпеки України.

Виклад основних положень. Насамперед, розглянемо умови, в яких відбувалося становлення системи забезпечення інформаційної безпеки в Україні.

Ретроспективний аналіз свідчить, що на момент проголошення незалежності на території України були зосереджені найкращі наукові розробки та фахівці інформаційної галузі:

- академік Лебедєв С.А. у Києві створив першу в СРСР і третю у світі електронно-обчислювальну машину;
- у 1964 році перший директор Інституту кібернетики НАН України академік Глушков В.М. запропонував радянському уряду проект загальнодержавної системи збирання й обробки інформації для керування економікою країни. Таким чином було введено розуміння основ інформаційно-комп’ютерних технологій;
- в Україні розроблено такі наукові напрямки як штучний інтелект, теорія самоорганізації, системний аналіз, що ґрунтуються на відтворенні діяльності мозку людини при вирішенні складних прикладних завдань. Ці напрями характеризуються як якісний стрибок у кібернетиці;
- Україна входила до п’ятірки країн із найбільшим кадровим потенціалом фахівців із комп’ютерних наук [12].

Період входження України в “інформаційну цивілізацію”, на думку автора, розпочався з прийняття нормативних актів, що регулюють суспільні інформаційні відносини. Підґрунтям для їх розробки та впровадження стала Конституція України, відповідно до ст. 17 якої забезпечення інформаційної безпеки є однією із найважливіших функцій держави. Правові засади інформатизації українського суспільства утворюють закони України “Про інформацію” [13], “Про Національну програму інформатизації” [14], “Про телекомунікації” [15], “Про електронні документи та електронний документообіг” [16], “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки” [17], “Про доступ до публічної інформації” [18] тощо. Низка нормативних актів спрямована на захист інтересів особи, суспільства, держави в інформаційній сфері, а саме:

укази Президента України “Про затвердження Положення про технічний захист інформації в Україні” [19], “Про Положення про порядок здійснення криптографічного захисту інформації в Україні” [20], “Про Доктрину інформаційної безпеки України” [21], а також закони України “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах” [22], “Про захист персональних даних” [23] та ін.

Аналіз зазначених нормативних актів надає підстави стверджувати, що на державному рівні пріоритет надається наступним напрямкам розвитку інформаційного суспільства:

- забезпеченню широкого доступу до Інтернету пересічним громадянам;
- розвитку цифрового телебачення;
- розміщенню в Інтернеті всебічної (правової, політичної та ін.) інформації про Україну, діяльність органів державної влади;
- впровадження технологій електронного урядування;
- розвитку електронної комерції.

Водночас, фахівці в галузі національної безпеки дійшли висновку, що розвиток інформаційного суспільства в Україні стримується внаслідок впливу таких трьох основних процесів. По-перше, це зміна основ суспільного ладу, поступовий відхід від ідеології “реального соціалізму”, що отримав назву постколоніального транзиту. По-друге, формування України як самостійної держави відбувається в умовах фінансової нестабільності. По-третє, однією з актуальних проблем національної безпеки України є недосконалість державної інформаційної політики [24].

Зокрема, аналіз Стратегії національної безпеки України [25] свідчить, що основними чинниками, які заважають повноцінному розвитку інформаційного суспільства в Україні, є:

- неструктурованість та неузгодженість інформаційного законодавства;
- відсутність повноцінної комплексної національної програми соціально-економічного розвитку на базі інформаційного суспільства;
- погляд на розвиток інформаційного суспільства як на міжвідомчу проблему, а не на пріоритетний напрям розвитку всієї країни;
- недостатня загальнодержавна координація щодо створення елементів інформаційної інфраструктури, зокрема при побудові загальнодержавних, корпоративних і відомчих інформаційно-телекомунікаційних мереж;
- низька державна координація впровадження послуг, побудованих на використанні Інтернет-технологій.

Зазначені проблемні питання створюють передумови для ескалації окремих загрозливих тенденцій в інформаційній сфері. Так, на думку автора, з огляду на глобалізацію інформаційних процесів, обумовлену впровадженням Інтернет-технологій, актуалізується проблема **співвідношення відкритості та обмеження доступу до інформації** (ст. 7 Закону України “Про основи національної безпеки України” [26]). Зауважимо, що мова йде не лише про інформацію, яка містить державну таємницю, а й про іншу передбачену законом таємницю (комерційну, банківську тощо), й зокрема службову інформацію. Адже, як свідчить моніторинг матеріалів ЗМІ, останнім часом питання комерційного шпигунства набуває все більшої актуальності.

Таким чином, в процесі становлення державності перехід від інформаційної ізоляції за часів СРСР до інформаційної відкритості сучасного українського суспільства потребує не лише формування нових поглядів на роль і місце інформаційної складової в усіх сферах життєдіяльності, забезпечення управлінської діяльності органів державної влади в нових

інформаційних умовах, а й оновлення практики інститутів сектору безпеки через взаємодію з інститутами громадянського суспільства.

Бурхливий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій, поряд із беззаперечними перевагами, створив передумови для реалізації інформаційних загроз у кіберпросторі. З одного боку, інформація набула системоутворювального значення, з іншого – інформаційно-телекомунікаційна інфраструктура отримала статус критичної (життєво важливої для існування держави) і потребує високотехнологічного захисту. З огляду на перспективи подальшої інформатизації українського суспільства тенденція до поширення *комп'ютерної злочинності* та проявів *комп'ютерного тероризму* буде зберігатись.

З огляду на системоутворювальне значення, якого набула інформація у сучасному суспільстві, поширеним явищем стало її використання в якості засобу для досягнення мети, тобто інформація з об'єкта захисту перетворилась на інструмент впливу. Індивідуальна, суспільна й масова свідомість все більшою мірою піддаються агресивним інформаційним впливам, що нерідко завдає шкоди моральному здоров'ю громадян, руйнує духовні норми життя суспільства, призводить до дестабілізації соціально-політичної обстановки. Сучасне розуміння безпеки в контексті визначення оптимального співвідношення інтересів особи, суспільства та держави ставить завдання розгляду нового аспекту цієї проблеми – *інформаційно-психологічної безпеки*. Принциповий характер для безпеки України мають на сьогодні такі проблеми, як протидія деструктивним культам, запобігання інформаційним агресіям, транснаціональним інформаційним впливам, маніпулюванню суспільною свідомістю через засоби масової інформації та соціально орієнтовані сервіси Інтернету.

Виокремлення інформаційно-психологічної безпеки особи із загальної проблематики інформаційної безпеки в самостійний напрям визначається низкою чинників:

1. У зв'язку з переходом до інформаційно-комунікативного суспільства, збільшенням масштабів і ускладненням змісту та структури інформаційних потоків та всього інформаційного середовища, багатократно посилюється його вплив на психіку людини, а темпи цього впливу стрімко зростають. Це визначає формування нових механізмів захисту людини від інформаційно-психологічних впливів, а суспільства – від глобальних інформаційних втручань.

2. Взаємодія психіки людини з інформаційним простором відрізняється якісною специфікою і не має відповідних аналогів серед інших типів структур (технічних, соціальних, соціотехнічних тощо).

3. Людина та її свідомість – центральна мета інформаційного впливу. Від окремих осіб, їхніх взаємозв'язків і взаємин залежить нормальне функціонування соціально-політичної системи.

Висновки.

Проведений у статті аналіз передумов формування в Україні інформаційного суспільства, нормативно-правових актів, які регулюють інформаційні суспільні відносини, наукових публікацій з проблем інформаційної безпеки свідчить, що найбільш актуальними питаннями забезпечення національної безпеки України в інформаційній сфері на сьогодні є:

1) співвідношення відкритості та обмеження доступу до інформації – захист інформації з обмеженим доступом в умовах відкритого інформаційного суспільства є нетривіальним завданням, що потребує збалансованої державної політики, і насамперед – гнучкого нормативного регулювання;

2) протидія комп'ютерній злочинності та комп'ютерному тероризму – захист інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури є необхідною передумовою функціонування усіх галузей виробництва, водночас критично важливою – для банківських

установ, транспортних організацій, об'єктів підвищеної небезпеки;

3) забезпечення інформаційно-психологічної безпеки – захист суспільної, масової, індивідуальної свідомості від прихованих інформаційних впливів, які загрожують безпеці особи, суспільства і держави, є новим завданням, актуальність якого обумовлена ефективністю сучасних комунікативних технологій.

З огляду на викладене, пріоритетними завданнями для суб'єктів забезпечення національної безпеки України в умовах глобального інформаційно-комунікативного суспільства є:

- стимулювання впровадження новітніх інформаційних технологій і виробництва конкурентоздатного національного інформаційного продукту, зокрема, сучасних засобів і систем захисту інформаційних ресурсів;

- забезпечення безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем, які функціонують в інтересах управління державою, забезпечують потреби оборони та безпеки держави, кредитно-банківської та інших сфер економіки, систем управління об'єктами критичної інфраструктури;

- створення національної системи кібербезпеки, що потребує залучення суспільства, бізнесу й держави до активних дій з розбудови інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури;

- чітке визначення місця й ролі кожного сектору (держави, бізнесу, громадськості) в процесі розвитку інформаційно-комунікативного суспільства, адже забезпечення інформаційної безпеки вимагає об'єднання зусиль різних державних і недержавних відомств, інститутів громадянського суспільства;

- підвищення рівня свідомості суспільства, зосередження ресурсів для розвитку інформаційно-комунікативного суспільства з метою досягнення національних пріоритетів.

Подальші дослідження автора будуть спрямовані на розробку організаційно-правових засад реалізації зазначених завдань.

Використана література

1. Панченко В.М. Поняття інформаційної безпеки в сучасному юридичному дискурсі / В.М. Панченко // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2009. – № 2 (2). – С. 22 – 27.

2. Горошко Е.И. Информационно-коммуникативное общество в тендерном измерении / Е.И. Горошко. – Х. : ФЛП Либуркина Л.М., 2009. – 816 с.

3. Новицький Г.В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України / Г.В. Новицький. – К. : Інтертехнологія, 2008. – 496 с.

4. Хлевицький В.Б. Інформаційна безпека як одна із складових національної безпеки України / В.Б. Хлевицький // Євроатлантикінформ. – 2006. – № 1(7). – С. 70 – 72.

5. Бачило І.Л. Методология решения правовых проблем в области информационной безопасности / І.Л. Бачило // Информатика и вычислительная техника. – 1992. – №2. – С. 22 – 30.

6. Брижко В. До питання застосування у правотворчості понять “інформація” та “дані” / В. Брижко // Правова інформатика. – 2005. – № 4 (8). – С. 31 – 37.

7. Калюжний Р. Проблеми та перспективи правового забезпечення безпеки інформації з обмеженим доступом, що не становить державної таємниці / Р. Калюжний, Д. Прокоф'єва // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні : науково-технічний збірник / НТУУ “КПІ”, Міністерство освіти і науки України, Департамент спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБ України. – К., 2000. – С. 27 – 31.

8. Кормич Б.А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України : монографія / Б.А. Кормич. – Одеса : Юридична література, 2003. – 472 с.

9. Марущак А.І. Правомірні засоби доступу громадян до інформації : науково-практичний посібник / А.І. Марущак. – Біла Церква : Вид-во “Буква”, 2006. – 432 с.
10. Толубко В.Б. Інформаційна боротьба (концептуальні, теоретичні, технологічні аспекти) : монографія / В.Б. Толубко. – К. : НАОУ, 2003. – 315 с.
11. Дубов Д.В. Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України : аналітична доповідь / Д.В. Дубов, М.А. Ожеван. – К. : НІСД, 2011. – 30 с.
12. Колодюк О.В. Національні стратегії інформаційного суспільства: необхідність, переваги та стан щодо запровадження в Україні / О.В. Колодюк // Сайт “Информационное общество”. – Режим доступу : http://www.isu.org.ua/viewarticle/publications/117?new_lang=u.
13. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
14. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.98 р. № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27 – 28. – Ст. 181.
15. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.03 р. № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. – ст. 155.
16. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.03 р. № 851-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 26. – Ст. 349.
17. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.07 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
18. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.11 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
19. Про затвердження Положення про технічний захист інформації в Україні : Указ Президента України від 27.09.99 р. № 1229 // Офіційне Інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/stateauthority /authofstate /prezidlist /prezidentadmin>.
20. Про Положення про порядок здійснення криптографічного захисту інформації в Україні : Указ Президента України від 22.05.98 р. № 505/98 // Офіційне Інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/stateauthority /authofstate /prezidlist /prezidentadmin>.
21. Про Доктрину інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 08.07.09 р. № 514/2009 [Електронний ресурс] // CD-вид-во “Інфодиск”, 2010. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Назва з титул. екрану.
22. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.94 р. № 80/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 31. – Ст. 286.
23. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.10 р. № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – С. 481.
24. Шерр Дж. Політика національної руйнації / Дж. Шерр / Дзеркало тижня. – 2008, 02 серпня року. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/1000/1550/63671>.
25. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.07 р. № 105/2007 // Офіційне Інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/stateauthority/authofstate /prezidlist /prezidentadmin>.
26. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.03 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

~~~~~ * * * ~~~~~